

Тетяна Олександрівна Івашкова,

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ УМІНЬ І ПРИЙОМІВ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано роль професійної спрямованості навчального процесу як однієї із умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь і прийомів самоосвітньої діяльності при викладанні навчальних дисциплін гуманітарного блоку. Аргументовано необхідність використання зазначеної умови у навчально-виховному процесі для становлення майбутнього фахівця та орієнтацію курсантів на підготовку до самоосвітньої діяльності. Акцентується увага на змісті та вимогах до завдань для самостійної підготовки, що дозволять сформуванню умінь та прийомів самоосвітньої діяльності.

Ключові слова: *практична підготовка, професійна спрямованість, самоосвітня діяльність, майбутні офіцери-прикордонники.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні умови, в яких здійснюється розбудова Збройних сил і правоохоронних органів України, ставлять перед педагогікою та психологією вищої школи нові складні завдання. Вони визначені керівними документами: Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державною національною програмою «Освіта: Україна ХХІ століття», Національною доктриною розвитку освіти України та ін. Вища освіта сьогодні спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначити темпи, рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, на формування інтелектуального потенціалу української нації та всебічний розвиток особистості, як найвищої цінності суспільства. У таких

умовах актуалізується, зокрема, проблема пошуку принципово нових підходів до професійної підготовки офіцера-прикордонника.

Одним із пріоритетних завдань системи вищої освіти є підготовка правоохоронців, які мають глибокі загальнонаукові та професійні знання, стійкі навички та вміння, здатні творчо, нестандартно мислити, швидко орієнтуватися у значній кількості професійної інформації, самостійно поповнювати свої знання шляхом реалізації власних творчих можливостей. Проблема культури самоосвіти є особливо актуальною у зв'язку з необхідністю оволодіння майбутніми фахівцями професійними знаннями та пошуковими навичками з метою досягнення високого рівня професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Психолого-педагогічному аналізу різних аспектів формування самоосвіти присвячені праці М. Бондаренка, О. Бодальова, В. Буряка, О. Горохівського, А. Громцевої, А. Ковальова, М. Солдатенка, Н. Трофімової, Т. Цехмістрової, Г. Яворської та інших науковців. У цих роботах окреслено окремі напрями удосконалення навчально-виховного процесу, фахової підготовки майбутніх фахівців, формування у них професійних знань, умінь, навичок, професійних якостей, досліджуються різні аспекти пізнавальної діяльності особистості, організація самостійної роботи.

Метою статті є узагальнення педагогічного досвіду формування у курсантів умінь і прийомів самоосвітньої діяльності при викладанні навчальних дисциплін гуманітарного блоку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати аналізу наукової літератури дозволили дійти висновку, що для формування культури самоосвіти у майбутніх офіцерів у ВНЗ правоохоронних органів необхідно створити умови для забезпечення професійної спрямованості навчального процесу. Зазначена умова, на думку Г. Яворської, висуває до навчання такі вимоги:

прагнути, щоб усі курсанти розуміли і засвоювали сутність, характер і особливості професії, навчалися відповідно до вимог державного освітнього стандарту;

навчати курсантів не лише професійного володіння спеціальністю, а й умілого використання засобів управління, застосування електронно-обчислювальної техніки, максимально наближати навчальну обстановку до реальної, навчати, не допускаючи спрощень і послаблень;

точно дотримуватися дисципліни навчального процесу; порядку добору змісту навчання і послідовності вивчення тем навчальних дисциплін; технології опанування знань, умінь та навичок; об'єктивних критеріїв оцінювання рівня підготовленості кожного фахівця і колективу в цілому;

гнучко поєднувати теоретичні та практичні форми і методи навчання, обираючи в кожному конкретному випадку найефективніші, і домагатися, щоб кожний курсант професійно оволодівав своєю спеціальністю [1, с. 66].

У зв'язку із потребою реформування правоохоронних органів України та, зокрема, Державної прикордонної служби, умова професійної спрямованості навчання, на нашу думку, визначає зміст навчання та умови спеціальної і загально-професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України. Завдяки практичній, професійній спрямованості навчання прикордонників, відбувається орієнтація курсантів на підготовку до самоосвітньої діяльності. Адже дотримання цієї важливої умови потребує:

глибоких знань особливостей охорони державного кордону, здійснення оперативно-службової діяльності в сучасних умовах, дотримання вимог Законів «Про державний кордон України», «Про Державну прикордонну службу України», положень статутів, інструкцій, директив, неухильного їх виконання;

майстерного володіння сучасною бойовою та спеціальною технікою, зброєю;

високої службової, польової і оперативно-тактичної навченості персоналу;

вивчення історичного досвіду охорони державного кордону, діяльності прикордонних військ у роки Другої світової війни;

вивчення ймовірного противника, способів і тактики дій порушників кордону;

врахування специфіки Державної прикордонної служби України, її діяльності з охорони державного кордону і виконання спеціальних завдань;

недопущення поблажливості та спрощень у процесі навчання, насамперед, приділення уваги прикордонній службі, максимальне наближення умов навчання до реальної оперативно-службової діяльності на кордоні, проведення комплексних занять з особовим складом;

удосконалення професійної підготовки, психологічної компетентності, організаторських та комунікативних навичок керівного складу органів та підрозділів, якості його управлінської діяльності [2].

Ми переконані, що виконання вимог про професійну спрямованість навчання, дасть змогу офіцеру-правнику:

досконало знати вимоги керівних документів, статутів, постанов, інструкцій;

у відповідності до вимог цих документів планувати, організовувати, матеріально та технічно забезпечувати оперативно-службову діяльність на дорученій йому ділянці роботи;

приймати оптимальні рішення у будь-яких ситуаціях;

самостійно управляти процесом становлення як фахівця.

Виконання умови професійної спрямованості навчання, забезпечує ефективне формування культури самоосвіти у курсантів-правоохоронців, що, в свою чергу, впливає на формування високої професійної виучки кожного курсанта, особливо у використанні на практиці норм права, порядку оформлення службових документів, порядку використання зброї, техніки, спецзасобів, та у підсумку впливає також на забезпечення якісного виконання службових обов'язків.

Для забезпечення умови професійного спрямування навчального процесу майбутніх офіцерів-правоохоронців з метою формування у них культури самоосвіти ми пропонуємо забезпечити професійну спрямованість завдань. При обранні форми та змісту завдань слід врахувати необхідність досягнення таких цілей:

- 1) формування професійного обов'язку і відповідальності;
- 2) оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками, які розкривають специфіку діяльності офіцера правоохоронних органів, способи професійних дій і вирішення професійних завдань;
- 3) вироблення соціально-значущих професійних навичок і норм поведінки, основою яких є професійна етика офіцера;
- 4) формування активного професійного мислення;
- 5) тренування психічної врівноваженості, зокрема керування своїми думками, почуттями, діями, умінням витримувати великі навантаження;
- 6) розвиток високого ступеня регуляції і саморегуляції поведінки майбутнього офіцера;
- 7) розвиток вольової сфери, що забезпечує високу працездатність майбутніх офіцерів правоохоронних органів;
- 8) удосконалення організаторських здібностей і вміння керувати підлеглими;
- 9) забезпечення потреби в самореалізації та саморозвитку.

На наше переконання слід використовувати такі ситуації, розв'язання яких забезпечить курсантам можливість обмінюватися своїми думками і спостереженнями, співвідносити свої погляди й оцінні судження відповідно до професійних вимог з точкою зору інших курсантів.

Важливо, щоб завдання для самопідготовки були побудовані на кількох рівнях:

- а) репродуктивному (передбачає повторення, закріплення, відтворення, порівняння, перенесення способів діяльності);

б) дослідницькому (передбачає активізацію творчого начала та самостійності курсантів при виконанні завдань);

в) моделювання професійних ситуацій (вони потребують активних дій курсантів в обстановці професійного вибору та нестандартного вирішення запропонованих завдань) [3, с. 23].

Організуючи самостійну роботу, ми пропонуємо використовувати завдання, які спонукають курсантів до дій у ситуаціях професійного вибору. Це ситуації «офіцер – колега», «офіцер – підлеглий», «офіцер – начальник», «офіцер – громадянин», «офіцер – порушник громадського порядку». Кожне із таких завдань містить типову для майбутньої професійної діяльності ситуацію, відповідно до якої потрібно не тільки визначити своє до неї ставлення, а й встановити її професійну значущість, обрати оптимальні засоби і методи мотивованого її виконання.

Результати аналізу наукової літератури дали змогу нам дійти висновку, що для розвитку культури самоосвіти майбутніх офіцерів правоохоронних органів важливе значення має використання завдань творчого характеру відповідної якості та кількості. На думку С. Смирнова, це можуть бути «завдання відкритого типу, коли немає одного правильного рішення, його треба тільки знайти або вгадати» [4, с. 155]. Там, де перебіг подій зіштовхує курсантів з проблемами, які вони не можуть вирішити індивідуально, вони будуть допомагати один одному і, створивши ситуацію співпраці та співтворчості, вирішуватимуть проблему спільно. Як зазначає О. Шупта [5], творчі завдання повинні відповідати таким вимогам:

завдання повинні бути комплексними, з достатнім обсягом, що виключає ймовірність несамостійного виконання;

завдання для групової роботи потрібно поєднувати на основі вихідної проблематики й тільки потім поділяти на індивідуальні;

завдання повинні викликати інтерес, пошукову активність і в той же час відповідальність за якість їхнього виконання;

завдання повинні охоплювати максимальну кількість тем навчальної дисципліни.

При складанні системи завдань необхідно забезпечити безперервність творчого процесу (кожне наступне завдання повинно передбачати більш високий рівень творчості):

включати елементи наукового дослідження;

комплексні завдання будувати за рівнем когнітивної складності, що дає змогу індивідуально підійти до процесу їх виконання;

у завданнях поєднувати різноманітні види інформації (знакова, вербальна, образна).

пов'язувати зміст завдань з практичною реалізацією творчих ідей (графічною, схематичною фіксацією результатів тощо).

передбачати багатоваріантність рішень, самостійне складання курсантами алгоритмів вирішення проблемних завдань.

Важливим засобом освоєння особливостей самоосвітньої діяльності можуть бути також розроблені самими курсантами сценарії навчальних ситуацій, ситуацій з професійної діяльності, а також письмові відповіді на них (письмові відповіді курсантів на практичних заняттях щодо вирішення різних ситуацій професійної діяльності). Письмові відповіді слід використовувати як особливий засіб творчого процесу актуалізації неусвідомлених переживань, дій, установок, як спосіб універсалізації індивідуальної свідомості та досвіду курсантів [6, с. 195].

Конкретизуючи зміст і характер завдань, потрібно враховувати, що, виконуючи їх, курсанти повинні мати можливість для творчого пошуку шляхів їхнього вирішення. Самостійність, активізація розумової діяльності студентів розвивають різноманітні психічні процеси, а зусилля, що проявляються при цьому, закріплюють позитивне ставлення до професії офіцера правоохоронних органів і формують необхідні професійно-етичні якості правоохоронця [7, с. 24]. За таких умов професійно спрямовані завдання стають

дієвим засобом формування культури самоосвіти курсантів та їх професійного розвитку.

Необхідність посилення професійної складової в процесі фахової підготовки знайшли підтвердження в концептуальних ідеях, виражених С. Занюком [8], тому можна стверджувати, що професійна спрямованість навчання детермінує мотивацію до оволодіння професійними вміннями та навичками та регулює поведінку й діяльність курсантів, сприяє досягненню внутрішньої узгодженості їх особистості, задає напрям розвитку мислення, спонукає до пошуку необхідних якостей особистості, знань і умінь для досягнення ідеалу, а також механізмів, можливостей заповнення прогалін у структурі мислення.

Для забезпечення умови професійної спрямованості навчання та розвитку мотивації майбутніх офіцерів-правоохоронців до самоосвітньої діяльності, важливого значення набуває розвиток їх професійних інтересів.

Для розвитку професійного інтересу ми пропонуємо курсантам виконувати певні завдання. При їх розробці моделюються ситуації навчально-професійної роботи курсантів, що потребує їхньої продуктивності, грамотності, самостійності, творчості в прийнятті рішень. Результатом їх виконання є формування культури самоосвіти.

Як показали наші дослідження, індивідуалізовані самостійні завдання повинні відповідати таким педагогічним вимогам:

1. Навчально-професійні завдання повинні бути методологічно правильними.
2. Складність навчально-професійних завдань повинна відповідати можливостям курсантів.
3. Навчально-професійні завдання потрібно впроваджувати послідовно з урахуванням логіки навчальних дисциплін.
4. Зміст навчально-професійних завдань для самостійної роботи повинен відповідати індивідуальним навчально-психологічним можливостям курсантів.

5. Навчально-професійні завдання повинні бути особистісно-орієнтованими й включати елементи творчо-пошукового характеру.

Навчально-професійні завдання, складені з урахуванням цих положень, сприяють формуванню в курсантів культури самоосвітньої діяльності відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця правоохоронного органу. Їх використання зробить процес формування культури індивідуалізованої самостійної роботи більш продуктивним.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином, для формування культури самоосвіти майбутніх офіцерів в умовах навчання у ВНЗ правоохоронних органів необхідно забезпечити практичне та професійне спрямування навчального процесу. З цією метою необхідно використовувати завдання, які б спонукали курсантів до дій у ситуаціях професійного вибору, враховуючи можливість для творчого пошуку шляхів їх вирішення. Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані із пошуком шляхів підвищення мотивації до формування культури самоосвіти та організації самоосвітньої діяльності.

Список використаної літератури

1. Яворська, Г. Х. Педагогіка для правників : навч. посіб. / Г. Х. Яворська. – К. : Знання, 2004. – 335 с.
2. Про затвердження Положення про організацію психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України : Наказ Адмін. Держ. прикордон. служби України від 6 жовт. 2008 р. № 829.
3. Григоренко, Л. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л. Григоренко // Рід. шк. – 2005. – № 8. – С. 22–24.
4. Смирнов, С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности / С. Д. Смирнов. – М. : Академ., 2003. – 302 с.
5. Шупта, О. В. Роль творчих завдань у підготовці майбутніх перекладачів до професійної творчої діяльності / О. В. Шупта // Філологічні студії : наук. часоп. – Луцьк : Волин. Академ. Дім, 2004. – № 3 (27). – С. 135–140.

6. Кэмпбелл, Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях / Д. Кэмпбелл. – М. : Прогрес, 1980. – 392 с.
7. Громцева, А. К. Формирование у школьников готовности к самообразованию / А. К. Громцева. – М. : Педагогика, 1983. – 145 с.
8. Занюк, С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2015

Ивашкова Т. А. Профессиональная направленность учебного процесса как условие формирования у будущих офицеров-пограничников умений и приемов самообразовательной деятельности

В статье обоснована роль профессиональной направленности учебного процесса как одного из условий формирования у будущих офицеров-пограничников умений и приемов самообразовательной деятельности при преподавании учебных дисциплин гуманитарного блока. Аргументирована необходимость использования указанного условия в учебно-воспитательном процессе для становления будущего специалиста и ориентацию курсантов на подготовку к самообразовательной деятельности. Акцентируется внимание на содержании и требованиях к заданиям для самостоятельной подготовки, которые позволят сформировать умения и приемы самообразовательной деятельности.

Ключевые слова: *практическая подготовка, профессиональная направленность, самообразовательная деятельность, будущие офицеры-пограничники.*

Ivashkova T. O. Professional orientation of the educational process as a condition for the formation of skills and techniques of self-education of future officers-border guards

In the article the author justifies the role of professional orientation of the educational process as one of the conditions for the formation of skills and techniques of self-education of future officers-border guards in teaching of humanitarian disciplines.

The author indicates that one of the most priority task of higher education is training of law enforcement officers who have profound general scientific and professional knowledge, stable skills and abilities, are able to think creatively and non-standard, to orientate quickly in a large number of professional information, to increase their own knowledge by implementing their own creative possibilities. The problem of culture of self-education is particularly relevant because future specialist

should master their professional knowledge and search skills with the aim to achieve a high level of professional competence.

Performance of the requirements of professional orientation of training will enable law enforcement officers: to know perfectly the requirements of the regulations, statutes, instructions; to plan, to organize, to provide financially and technically the operational activity in their assigned area; to make the best decisions in any situation; to manage the process of becoming a specialist in accordance with these documents.

Performance of condition of professional orientation training provides effective creating of culture of self-education of law enforcement cadets, which in turn affects the formation of high professional skills of each cadet, especially in use in practice the rule of law, the order of design of service documents, the use of weapons, technique, special equipment, and eventually also affects the provision of high-quality performance of service duties.

It is argued about the necessity to use mentioned condition in the educational process for the formation of future professional and orientation of cadets for training for self-education activity.

The author is focused attention on the content and requirements for self-training tasks that will form the skills and techniques of self-education activity. Educational and professional objectives are based on the proposed regulations and contribute to the formation of culture of self-education of cadets according to requirements of educational qualification characteristics of law enforcement agency professional. Their use will make the process of creating a culture of individualized self-preparation work more productive.

Keywords: *practical training, professional orientation, self-education activity, future officers-border guards.*